

ЛЕКСІЧНЫЯ ІНАВАЦЫІ Ў ДРУКАВАННЫХ МЕДЫЯХ

Ю.М. Бабіч

Віцебск, ВДУ

Мова сродкаў масавай інфармацыі дае багаты матэрыял для аналізу асобных лінгвістычных працэсаў, у прыватнасці зрухаў у лексічнай сістэме. Зараз у нашай мове ўжываецца значная колькасць адметных беларускіх слоў, якія разам з тым захоўваюць пакуль адценне навізны і могуць лічыцца неалагізмамі. Прыгадаем тут меркаванне Б. Галавіна: неалагізмы – гэта словы, “якія ўзніклі на памяці пакалення, што іх прымяняе” [1, 68]. Любая лексічная адзінка становіцца фактам літаратурнай мовы толькі калі рэгулярна выкарыстоўваецца ў першую чаргу ў друкаваных СМІ, уведзіцца ў мастацкі кантэкст пісьменнікамі, фіксуецца ў лепшых узорах вуснага маўлення. Мае значэнне і працягласць ужывання слова, бо гэта дае падставы гаварыць ужо пра традыцыйнасць. Разгледзім асобныя адзінкі – *амбасада*, *амбасадар*, *дамова*, *сябар* (*сябра*), *сяброўства*, *чалец*, – якія досыць трывала замацаваліся ў грамадска-палітычным дыскурсе, але падаюцца пакуль не ўсімі слоўнікамі. “Устаноўка на навізну ёсць стэрэатып палітычнага дыскурсу” [2, 34], – сцвярджае расійскі даследчык Б. Гудкоў. “Новаўтварэнні друку з’яўляюцца як бы “намінатыўнымі наступствамі” перамен у грамадстве, дазваляюць стварыць “намінатыўны абрыс” эпохі” [3, 174].

Узоры вуснага і пісьмовага маўлення зараз пацвярджаюць мэтазгоднасць выкарыстання ў беларускай мове лексем *амбасада* – “дыпламатычнае прадстаўніцтва адной дзяржавы ў другой, пасольства” і адпаведна *амбасадар* – “пасол”. Гэта пазычаны з польскай мовы – *ambasada*, *ambasador*, – але арганічна зніталіся з нашай лексічнай сістэмай, пра што сведчыць высокая частотнасць ужывання названых назоўнікаў у друку: *У польскіх консульствах у Брэсце і Гродне і ў амбасадзе ў Мінску будуць створаны адмысловыя выбарчыя участкі для галасавання* (“Народная воля”, 15 – 17.06.10.); *30 жніўня невядомыя закінулі дзве бутэлькі з гаручай сумессю на тэрыторыю расійскай амбасады* (“Наша ніва”, 8.09.10.); *Культурнае супрацоўніцтва паміж Швецыяй і Беларуссю ... у вялікай ступені звязана са шчыраваннем кіраўніка амбасады спадара Стэфана Эрыксана* (“Наша слова”, 8.09.10.); *Венгерскі прэм’ер Імрэ Надзь... уручыў савецкаму амбасадару Юрыю Андропаву заяву пра выхад Венгрыі з Варшаўскага дагавора і яе нейтралітэце...* (“Звязда”, 23.10.10.); *Быў колішні амбасадар Брытаніі ў Беларусі Брайан Бэннэт, былі беларускія консулы* (“Звязда”, 20.10.10.); *Дакумент ... накіраваны еўрапейскім амбасадарам, кіраўніцтву місіі назіральнікаў СНД* (“Новы час”, 10.12.10.). Дарэчы, шылда на будынку дыпламатычнага прадстаўніцтва ЗША ў Мінску сведчыць пра тое, што гэта менавіта “*Амбасада Злучаных Штатаў Амерыкі ў Беларусі*”. Зрэшты, наяўнасць у нашай мове добра асвоеных паланізмаў толькі падкрэслівае меркаванне акадэміка Шахматава, што беларуская мова мае выразныя рысы як усходне-, так і заходнеславянскія. Названыя лексемы, праўда, не падаюцца беларускімі тлумачальнымі слоўнікамі, але фіксуецца ў “Слоўніку новых слоў беларускай мовы” В. Уласевіч і Н. Даўгулевіч (2009, с. 39).

Побач са словам *дагавор* дастаткова актыўна ўжываецца ў грамадска-палітычнай сферы ўласнабеларуская лексема *дамова*: *Дамова калектыўнага ігнаравання* (“Наша ніва”, 25.08.10.); *Дамову падпісалі ўсе зацікаўленыя бакі* (“Новы час”, 3.12.10.); *Скептыкі заўважылі, што гэта дамова – толькі дамова пра намеры* (“Новы час”, 28.01.11.). Тут варта нагадаць, што назоўнік *дамова* не

фіксуе ні ТСБМ, ні ТСБЛМ. Няма яго і ў “Слоўніку новых слоў...”. Відавочна, аўтарамі названага слоўніка апелятыў не ўспрымаецца як неалагізм. Разам з тым адзначым, што лексема падаецца ў “Расейска-беларускім вайсковым слоўніку” С. Судніка і С. Чыслава (1997), дзе чытаем: “договор – дамова; договор о ненападении – дамова пра ненапад; мирный договор – мірная дамова” (с. 54). Відавочна, што гэта нульсуфіксальнае ўтварэнне ад дзеяслова *дамовіцца* (па аналогіі з назоўнікамі *вымова, прамова, адмова, умова* і г.д.). Праф. П.У. Сцяцко заўважае, што “гэта натуральны працэс, калі актывізуюцца ўласныя моўныя рэсурсы замест ранейшага бяздумнага пазычання, асабліва ў грамадска-палітычнай тэрміналогіі” [4, 163].

Назоўнікі *сябар (сябра), сяброўства* ў беларускай мове мнагазначныя. Нас цікавіць менавіта грамадска-палітычны кантэкст, дзе рэалізуецца значэнне “асоба, што ўваходзіць у склад якой-небудзь групы, аб’яднання, арганізацыі, таварыства” і “ўдзел у арганізацыі, таварыстве, саюзе”. Названыя словаформы з такой семантыкай зараз рэгулярна ўжываюцца ў друку: *Расія павінна быць зацікаўленай у сяброўстве Украіны і Беларусі ў ЕС* (“Наша ніва”, 6.10.10.); *Паміж сабой сябры ініцыятыўных груп не сварацца* (“Наша ніва”, 13.10.10.); *30 кастрычніка ў Магілёве сябры клуба каталіцкай інтэлігенцыі парадкавалі мясцовыя Польшкія могілкі... На ўрачыстасцях прысутнічалі сябры беларускіх і польскіх грамадскіх арганізацый...* (“Наша слова”, 3.11.10.); *Віталь Тарас – сябра Беларускай асацыяцыі журналістаў і Саюза беларускіх пісьменнікаў* (“Новы час”, 28.01.11.). Згаданае значэнне не кадыфікуецца пакуль нашымі тлумачальнымі слоўнікамі. Але, напрыклад, у акадэмічным “Русско-белорусском словаре” (1993) ужо дапускаецца выкарыстанне слова *сябра*: член “Товарищества белорусского языка” – *сябра* “Таварыства беларускай мовы” (с. 730). Што праўда, у друку фіксуецца і іншае слова з падобным значэннем – *чалец*: *Адсоткаў 80 чальцоў нашай ініцыятыўнай групы ўжо бралі ўдзел у папярэдніх выбарчых кампаніях* (“Віцебскі кур’ер”, 30.09.10.); *Інстытут з’яўляецца чальцом Міжнароднай асацыяцыі вучэбных і навуковых устаноў на падрыхтоўцы кадраў...* (“Наша слова”, 27.10.10.); *Актыўнае далучэнне Беларусі да разнастайных культурных праграм Еўрасаюзу дазволіць ёй скарыстаць з досведу краін-чальцоў, у якіх культура даўно развіваецца ва ўмовах рынку...* (“Наша слова”, 27.10.10.). Гэты назоўнік зафіксаваны яшчэ ў “Расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку” В. Ластоўскага (1924), дзе прыводзіцца ілюстрацыя: “чалец рады, таварыства, клубу” (с. 746). Занатаваная лексема і ў “Слоўніку новых слоў...”: “асоба, што ўваходзіць у склад якой-небудзь групы, аб’яднання, арганізацыі, таварыства” (с. 406). Разам з тым, на думку праф. Сцяцко, “найбольш прыдатным падаецца слова *супольнік*: яно досыць матываванае і не абцяжаранае іншымі значэннямі” [4, 127].

Такім чынам, намі разгледжаны асаблівасці функцыянавання ў сучасным грамадска-палітычным дыскурсе асобных слоў. Задача лінгвістаў якраз і заключаецца ў фіксацыі і аналізе ўсіх лексічных інавацый, якія з большай ці меншай частотнасцю ўжываюцца ў сродках масавай інфармацыі. Неабходна памятаць і пра кагнітыўна-прагматычны аспект неалагізмаў, бо, як слушна адзначае расійскі лінгвіст Б. Сарноў, “змяненне сэнсу слоў, іх эмацыянальнай афарбоўкі змяняе чалавека. Паступова прызвычаіўшыся ўжываць слова ў новым значэнні, чалавек незаўважна для сябе змяняецца, становіцца іншым” [5, 7]. Так актывізуюцца пэўныя кагнітыўныя працэсы, трансфармуюцца асобныя фрагменты моўнай карціны свету, становяцца іншымі адпаведныя ментальныя ўстаноўкі носьбітаў мовы і, урэшце, удасканальваецца культура маўлення.

ЛІТАРАТУРА

1. Головин, Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин. – М., 1983.
2. Гудков, Д.Б. Ритуалы и прецеденты в политическом дискурсе // Политический дискурс в России / Д.Б. Гудков; под ред. Ю.А. Сорокина, В.Н. Базылева. – М., 1998.
3. Плотникова Л.И. Новое слово: Порождение, функционирование, узуализация / Л.И. Плотникова. – Белгород, 2000.
4. Сцяцко, П. Культура мовы / П. Сцяцко. – Мінск, 2002.
5. Сарнов, Б.М. Наш советский новояз. Маленькая энциклопедия реального социализма / Б.М. Сарнов. – М., 2002.

БЕЛАРУСЫ Ў “ПАДАРОЖЖЫ ПА ПАЛЕССІ І БЕЛАРУСКІМ КРАІ” П. ШПІЛЕЎСКАГА

В.Ю. Бароўка
Віцебск, ВДУ

Рускамоўны цыкл нарысаў “Падарожжа па Палессі і Беларускаім краі” (1853–1855) Паўла Шпілеўскага стаў у XIX стагоддзі свайго роду белетрызавана-дакументальным адкрыццём Беларусі для шырокага кола аматараў краязнаўства і слоўнага мастацтва ў Расіі і за яе межамі. Мэта дадзенай працы – на аснове выкарыстання прыёмаў культурна-гістарычнага, феноменалагічнага і дэскрыптыўнага метадаў выявіць эстэтычную адметнасць народознаўчага плана ў “Падарожжы...”, спецыфіку абмалёўкі Шпілеўскім вобраза беларуса.

Мастацкая літаратура – істотная крыніца народознаўства, этнаграфічны эпіфеномен. Асэнсаванне і рэпрэзентацыя народа ў слоўным мастацтве хоць і полігенетычныя па сваёй прыродзе, аднак тлумачацца галоўным чынам асаблівасцямі эстэтычнага асваення свету ў прыгожым пісьменстве. Матэрыял, які акумулюе ў сабе інфармацыю пра быт, лад жыцця, гісторыю народа, шматвяковы вопыт і погляд на свет, выяўляе субстрат нацыянальнай культуры, канцэптуальна апрацоўваецца пісьменнікамі ў адпаведнасці з законамі мастацкай творчасці, непадзельнай з выкарыстаннем абагульнення і ўмоўнасці, а потым увасабляецца ў вобразнай слоўнай форме, дзе спалучаюцца аб’ектыўнае і суб’ектыўнае, канкрэтнае і абагульненае, лагічнае і інтуітыўнае, таму вынікі эстэтычнага спасціжэння народа адпачаткова дыялагічныя і кантэкстуальныя. Для аповеду пра Беларусь і беларусаў Шпілеўскі абраў форму падарожнага нарыса. Па сюжэце твора апаўдальнік адпраўляецца з Варшавы ў вандроўку па Беларусі. На самым пачатку аўтар паведамляе, што паездка з Захаду на Усход для яго – жаданае наведванне родных мясцін. Жанр падарожнага нарыса даваў пісьменніку магчымасць панарамна паказаць рэчаіснасць, адвольна абыходзіцца з фактычным матэрыялам, адкрыта выказаць свае меркаванні пра характар, мінулае і сучаснае землякоў, спалучыць у адно мастацкае цэлае разважанні, дакументальныя звесткі, уласныя фальклорна-этнаграфічныя запісы.

Беларусь у часы Шпілеўскага афіцыйна асацыявалася з Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернямі. П. Шпілеўскі называе беларусаў “беларусцамі”, але такі тэрмін не ўтрымлівае ў сабе абразлівых канатацый. Пісьменнік акцэнтаваў сваё захапленне мовай і культурай беларусаў. Ён падкрэсліў, што беларуская мова – старажытнаруская мова, на якой размаўлялі “галоўныя славяна-рускія плямёны” крывічы і дрыгавічы, на якой у даўнія часы на Русі пісалі многія дзяржаўныя акты, дагаворы, выдалі Літоўскі Статут. Навукоўцам Шпілеўскі раіў: